

Píše Jan Pospíšil

(E*forum, 02. 11. 2011)

Jsou pro výrazy nepřátelství mezi učiteli z humanitních oborů a přírodovědci nějaké jiné důvody než jen zaslepenost fundamentalistů z obou táborů? Existuje nějaká propast mezi humanitními obory a přírodními vědami, pokud jde o jejich poznávací přístupy? Jak funguje výzkum a vznikají křížené výsledky a jak ho vzhledem k tomu financovat? Jak je možné hájit prospěšnost humanitních oborů? Těchto otázek se dotýká britská filosofka a členka Sněmovny lordů **Onora O’Neillová** v přednášce **The Two Cultures Fifty Years On**, proslovené na konferenci Why Humanities? v londýnském The Birkbeck Institute for the Humanities téměř přesně před rokem. Její příspěvek charakterizuje přesné myšlení, střízlivý pohled a neúprosná snaha dostat se na kořen věci.

O’Neillová podstatně argumentuje proti těm, kdo chtějí v čase ekonomických úspor věnovat veřejné fondy výzkumu, který přímočaře vede k inovacím a okamžitému ekonomickému přínosu (čili přírodovědnému, technologickému, inženýrskému a medicínskému zkoumání). Výzkum podle ní takovýmito kategoriím nevyhovuje. Jeho výsledky a jejich dosah nemohou být předem známy a to, jak a kdy se projeví, je nejisté. Výzkum kromě toho mnohdy přináší neočekávané výsledky a inovace nezřídka spočívají v propojení poznatků z několika, často nepřibuzných, oblastí. Proto je podle O’Neillové moudré rozdělovat finance napříč mnoha poli s vědomím, že některá práce nepřinese žádné plody a jiná jednou výsledky v době svého vzniku nepředstavitelné. Je však stejně tak moudré financovat výzkum prostřednictvím stávajícího grantového systému, přinejmenším u nás? Přemíru administrativní zátěže, kterou grantový systém s sebou nese, nechávám na okraji. Jeho kritikové z řad českých přírodovědců i humanitních badatelů zdůrazňují, že jeho mechanismus do značné míry neodpovídá procesům poznávání a objevování, a s autorčinou charakteristikou fungování výzkumu se tak víceméně shodují.

Obhájit prospěšnost, ba užitečnost humanitních oborů není pro O’Neillovou nijak obtížné. Jako příklad jejich bezprostředního (ekonomického) přínosu dává celý britský „kulturní průmysl“, který stojí právě na práci duchovědných disciplín. Ty přispívají také k inteligentnímu formulování praxe a politiky. A vdčíme-li za naše porozumění světu přírody vědám přírodním, zakládají to, jak rozumíme světu člověka, obory humanitní: „Naše porozumění místům a minulosti, našemu vlastnímu místu a minulosti, ba naší přítomnosti je ponořeno v minulé práci na jazycích, reprezentacích, artefaktech, které utvářejí naši paměť a vnímání, naše citění a samotný smysl, který pro nás má svět, jež obýváme.“

Mezi humanitními a přírodními vědami neexistuje podle O'Neillové žádná skutečná propast (jak v pojednání Dvě kultury z roku 1959, jež autorku inspirovalo k aktuálním úvahám, tvrdil fyzik a romanopisec C. P. Snow), neboť jejich kognitivní přístupy se překrývají. Záměr přírodních věd je celkem jasně dán tím, že hledají oporu pro pravdivostní tvrzení o světě přírody a zjišťují, zda-li dostupné důkazy hypotézám odporují, nebo je potvrzují. Záměr humanitního bádání se příliš neliší. Rozdíl spočívá v tom, že jeho pravdivostní tvrzení se týkají kulturních objektů, musí se tedy daleko silněji opírat o interpretaci a usuzování. To však vyžaduje stejnou disciplínu, jako je ta, se kterou se přírodní vědci pokoušejí vysvětlit příčiny a následky ve světě přírody. Pokud tato disciplína chybí, setkáváme se například s propagandou, přemírou persvaze nebo chatrným výsledkem práce.

O'Neillová odmítá také ta mínění, podle nichž humanitní obory působí na naše jednání příměji než poznatky přírodních věd. Autorka je skeptická zejména k tomu, že by humanitní studium mělo zdokonalovat charakter a jednání. Taková skepse je namístě, pokud slouží jako kritika laciného moralizování o významu humanitní vzdělanosti. A filosofka má rovněž pravdu v tom, že se výsledky takto předpokládaného působení humanitních studií těžko empiricky dokazují a že bezpodmínečná tvrzení o zákonitě pozitivním dopadu humanitních oborů na morálku člověka jsou trapná. Přesto by bylo škoda vylít s vaničkou rovněž dítě. Přináší-li humanitní studium člověku takové poznání a sebepoznání, jak to postihuje O'Neillová, těžko lze tvrdit, že by tím charakter člověka zůstal nepoznamenán. Jinak řečeno, stejně jako humanitní vzdělání působí na utváření lidského názoru na svět a na život, ovlivňuje třeba tvorbu individuálního vkusu člověka, podílí se i na utváření jeho individuální morálky. Různá pojetí tohoto problému budou pochopitelně nakonec souviset s pojmáním lidské „přirozenosti“, svobodné vůle a determinismu, resp. podílu vlivu dědičnosti a výchovy na utváření charakteru člověka.

Přes svou skepsi k normativnímu předpokladu etického třibení prostřednictvím duchovněd poukazuje O'Neillová na všudypřítomnost a nepostradatelnost normativity v humanitních i přírodovědných oborech. Všechny formy výzkumu se opírají o určité normativní předpoklady (např. o normy jazykové či epistémické). Seriózní výzkum se podle O'Neillové musí pokoušet o jejich ospravedlnění. Potíž s mnoha pojednáními o odlišnosti vědních disciplín naopak spatřuje v tom, že právě o normativních předpokladech mlčí.

O'Neillová tedy celkem přesvědčivě ukazuje, že k nepřátelství mezi přírodními a humanitními obory není mnoho důvodů. Jejich společným nepřítelem jsou spíše ti, kdož hlásají požadavky efektivity, inovace a bezprostředního užitku, aniž by si uvědomovali, že nejcennější a nakonec i nejprínosnější jsou věci, které jsou v první řadě samoúčelné: tzv. vzdělání pro vzdělání, věda pro vědu a umění pro umění. Tedy svobodné aktivity, které nevznikají na základě jakékoli bezprostřední potřeby, módy či objednávky ať již politické, ekonomické, společenské nebo jiné. Takové činnosti se nakonec můžou ukázat jako nejinnovativnější a nejprospěšnější. Nabízí se otázka, zda-li kapitáni vědy a kultury, přizpůsobující se postupujícímu trendu manažerizace veškerého

akademického i kulturního života, prokazují svým oborům prospěšnou nebo naopak
medvědí službu.

www.ipsl.cz